

MONUMENTA ARTIS SLOVENICAE

Ko je pred dobrimi dvema leti pričelo izhajati v snopičih to obsežno delo, se je marsikdo po pravici bal za usodo tako široko zasnovane edicije. Pokazalo se je, da je bil ta strah neupravičen: prvi zvezek, ki ga tvori trinajst snopičev, je v celoti izšel kot okusno in vsebini primerno vezana knjiga.* Naslov »Srednjeveško stensko slikarstvo« ni čisto točen, saj vsebuje en snopič reprodukcije oltarnih oljnih slik, en snopič pa miniaturno slikarstvo, pač pa je ostalih enajst posvečenih srednjeveškemu slikarstvu na presno. Vprašanje je tudi, ali je izbrano res gradivo slovenske umetnosti, ali le umetnosti na Slovenskem. Saj so nekateri slikarji dognano tuji, o premnogih ne vemo, kakšnega narodnega porekla so, za številna dela pa sploh ne poznamo tvorcev.

Knjiga prinaša izbor umetnostnega gradiva iz naših cerkvâ, od srede 13. do srede 16. stoletja. Ker so freske še prav posebno plod dekoracijskega hotenja, se ponekod moramo skoro vprašati, ali gre tod za čisto umetnost ali bolj za umetnostno obrt. Pa naj bo kakorkoli, te izključno religiozne stenske slikarije so tudi izrazitega kulturnozgodovinskega pomena, saj so bile neposredno namenjene preprostemu, branja nevedščemu kmetskemu ljudstvu kot nekaka biblia pauperum, zato tudi nujno povezane s krajem, dobo in zemljo, kjer so nastale. V mnogih primerih se preko golega obrtništva dvigajo do res umetniško visoko vredne ravni. Je pa značilna zanje konservativnost, ker so bile tiste čase naše dežele še mnogo bolj umetniška provinca, kamor so tuji duhovni tokovi prodirali le kasno in že močno umirjeni. Vplivi so prihajali zlasti od severa, tako da je nemško alpsko slikarstvo pustilo kar neizbrisne sledi v naši tedanji umetnosti, kasneje se pojavijo tudi izpodbude z juga, to pa že pod vplivom italijanske renesanse. Z Balkanom ni bilo malone nobenih umetnostnih vezi. Tako ni čudno, da je umetnostna ostalina teh časov na razmeroma tako ozkem slovenskem ozemlju kar nenavadno močno pestra in da so zastopane domala vse takratne smeri in slogi, le da je na slovenskih tleh gotoska tradicija ostala še dolgo živa, ko je drugod že zavladala nova renesančna umetnost.

Gradivo tega prvega zvezka je razdeljeno deloma po predmetu, deloma po umetnikih, deloma tudi krajevno v skupine. Posebne oddelke tvorijo dela znanih slikarjev Janeza Ljubljanskega in Janeza Akvile iz Radgone, pa tudi slike mojstra Jerneja iz Loke. Monografsko so posebej obdelani motivi Svetih treh kraljev, Marijinega življenja, poslednje sodbe, trpljenja Kristusovega in svetniških legend. Med njimi je morda najzanimivejša in umetnostno sploh najvišja oblika srednjeveškega stenskega slikarstva na Slovenskem takó imenovani »slikani kranjski prezbitarij«. Posamezni primeri, kakor iz cerkvâ na Križni gori, na Suhi ali na Visokem pod Kureščkom, so odlični primeri te najbolj dognane in svojsko pojmovane estetske oblike, kjer arhitektura tvori s slikarsko dekoracijo

* Francè Stelé: Monumenta artis slovenicae. I. Srednjeveško stensko slikarstvo. Francoski prevod: Melita Pivec-Stele. — Akademska založba, Ljubljana. 1935. — Strani 36 in 173 podob.

višjo umetnostno enoto. Pravo odkritje so nam stenske slikarije iz prekmurskih cerkvâ, značilni dokumenti dobe in kraja. Izredno zanimive so tudi nedavno odkrite freske v Crngrobu, zlasti kot kulturno zgodovinski dokument dobe in popolnoma svojstven primer ikonografske obdelave, kakršnega vdrugo na slovenskih tleh ni najti.

Če bi hotel človek po objavljenih izbranih freskah sklepati na tvorce in na njihovo narodnostno pripadnost, zlasti pa če bi hotel najti odgovor na vprašanje, v čem je slovenski značaj teh del, bi mu naloga ne bila lahka. Saj doslej večine tega gradiva sploh poznali nismo, tako da si niti nismo na jasnem, kaj je kar kratko in malo prevzeto in kaj je vsaj prekvašeno in prepojeno z vplivi okolja na tvorce. Morebiti je v izbiri motivov najti nekaj pristno našega. Po večini so to prizori religiozno-epskega značaja, mnogokrat tudi polni preproste čustvene miline, le poredkoma grobi ali surovi. Razmeroma je malo motivov grozotne narave, kakršne so s posebnim veseljem in doslednostjo gojili na primer sočasni Nemci, kjer so zlasti v srednjem veku z očitno naslado kar mogoče realistično opisovali najbolj krvave zgodbe iz življenja in trpljenja mučencev.

Čeprav je premnogo teh fresk že hudo obledelo, tako da so nekatere komaj še sluten spomin nekdanje barvitosti, so spet druge, katere so v poznejših stoletjih skrbni in za »modernejšo«
umetniško okrasitev vneti cerkveni varuhi dali prebeliti, ohranile pod beležem vso svežost in prvotno moč barve. Nekaj jih je med njimi, ki tudi čisto koloristično še danes učinkujejo res popolno, tako da bi bilo kar potrebno vsaj nekatere primere reproducirati v barvah. Potem bi si gledalec šele lahko ustvaril jasno predstavo o barvni skladnosti posameznih del, na primer prezbiterijev, kjer se pisane barve kar prelivajo. Tudi bi si želel še več reprodukcij, čeprav vem, kako ozko so potegnjene meje temu. Gmotno vprašanje je tudi tod tista neodstranljiva ovira, ki se vsem podobnim poskusom pri nas stavlja na pot.

Prvi zvezek Monumentov je torej dokončan, od drugega so izšli že trije snopiči. Obsegajo v izboru slikarstvo sedemnajstega stoletja, predvsem celjski strop, tuje slikarje in baročne slike v oltarjih. Precej časa je poteklo od izida zadnjega snopiča prvega zvezka, preden se je delo nadaljevalo. Kazalo je, da spričo nerednega izpolnjevanja obveznosti s strani nekaterih naročnikov ne bo mogoče založbi izpolniti svojih obljub. Tudi te ovire so bile premagane in Monumenta spet redno izhajajo v veselje vseh, ki bi radi videli čimprej zaključeno to zares monumentalno delo.

Prvi zvezek, ki je že po načrtu med vsemi najobširnejši, je plod malone vsega avtorjevega življenjskega dela. Samó v svoji stroki tako suveren strokovnjak, kakor je Francé Stelè, ki je pet in dvajset let kot spomeniški konservator odkrival, varoval in proučeval te spomenike, je mogel iz svoje bogate izkušnje napisati tako delo. Drugod bi se zaslužnosti takega udejstvovanja — saj je Stelè začel orati ledino, čisto sam in brez prednikov — bolje zavedali kakor pri nas. Tudi bi drugod imele znanstvene akademije in druga učena društva izdajanje takih del za svojo poglavitno in najvažnejšo nalogo, medtem ko pri nas mora

požrtvovalen zasebnik prevzeti odgovornost za podjetje, ki bi ga tudi pri številnejšem in bogatejšem narodu skoraj ne mogel započeti s pričakovanjem gmotnega dobička. Zares nerazumljiva požrtvovalnost pisca, izdajatelja in občinstva je potrebna, da so možna taka dejanja, ki bolj od vseh kamnitih in bronastih spomenikov govore o visoki stopnji slovenske kulturne zrelosti. Ta se spozna najzanesljiveje po nesebični pripravljenosti za žrtve in po idealizmu, ki ne išče ne plačila ne pohvale.

K. Dobida

POMEN DELOVNEGA PRAVA V DANAŠNJI DRUŽBI*

Najnovejša knjiga privatnega docenta dr. Bajiča je dogodek na slovenskem znanstvenem trgu. Dogodek zato, ker nam dokazuje, da more tudi slovenski znanstvenik v »majhnih slovenskih razmerah« tvegati po enem letu dela na univerzi izdajo svojih znanstvenih dognanj, sicer res samo v zgoščenem obsegu, kakor avtor sam poudarja v predgovoru, kar pa vrednosti knjige prav nič ne zmanjša. Dogodek je za nas ta knjiga tudi zato, ker postavlja pred nas danes, v družbi najostrejših razrednih nasprotij, sistematično predelani splošni del delovnega prava, najaktualnejše pravne panoge, ki ji je namen in cilj, v obstoječem družbenem redu tem nasprotjem med osnovnima nasprotnima tečajema kapitalistične družbe — proletariatom in kapitalom — zlomiti ost in ustvariti med njima za obe strani znosen modus vivendi. S tem dobi pričujoča knjiga, dasi je po svoji vsebini čisto pravno-teoretična, tudi za laika velik pomen, zlasti ker obravnava delovno pravo, ki velja pri nas.

V novo državo smo vstopili Slovenci z že dokaj razvitim delovnim pravom, ker smo bili prej pač del avstrijske polovice dvojne monarhije, ki je bila industrijsko bolj razvita in je zato imela tudi že zaveden industrijski proletarijat, ki si je v desetletjih priboril zaščitne socialne zakone, bolezensko in nezgodno zavarovanje in sindikalno svobodo.

Prva poprevratna leta so bila leta revolucionarnega vrenja delovnih množic, ki so se vrstile domov iz strelskih jarkov, željne miru in dela, obenem pa sveste si svoje moči in veljave, večje ravnanja z orožjem . . ., proste vseh predsodkov, ki jim jih je vcepila predvojna konvencionalnost in navidezno neomajna trdnost vladajočega sistema. V takem nastrojenju so se valile domov delovne množice, ki so leta 1914. zamenjale delovno orodje z morilnim orožjem ter se po štirih letih klanja in krvavenja na vseh mogočih frontah, ko jim je to brezumno klanje samo odprlo oči, končno vprašale: v čigavo korist je to?! To je bila doba zelenih kadrov, rahla sled slovenskega revolucionarnega vrenja, ki jo odkrijemo tudi pri nas. Te množice so predstavljale grozečo nevarnost za obstoječi, do korenin razdrapani družbeni red in za vladajoči razred, ki je bogatel doma z vojnim dobičkarstvom in skušal za vsako ceno ohraniti med vojno nagrabljena bogastva. Zato so na hitro sestavljene »narodne vlade«

* Dr. Bajič: »Delovno pravo«. Splošni del. Ljubljana. 1936.